

בזיון אוכלים ובל תשחית

את מזבח הנחשת ואת מכבר הנחשת אשר לו את בדיו ואת כל כליו את הכיר ואת כנו. (שמות לט, לט)

שלחן דומה למזבח

מבואר בכמה מקומות ש"שלחנו של אדם דומה למזבח", ומה"ט מקפידים שיהיה מלח על השלחן, כמ"ש הרמ"א (או"ח קסז, ה) וז"ל ומ"מ מצוה להניח על כל שלחן מלח קודם שיבצע, כי השלחן דומה למזבח והאכילה כקרבן, ונאמר "על כל קרבנך תקריב מלח" (ויקרא ב, יג). וכ"כ בשו"ע (או"ח קפ, ה) שנוהגים לכסות הסכין בשעת בהמ"ז, ומסביר המשנ"ב (ס"ק יא) בשם הב"י ב' טעמים, האחד דברזל מקצר ימי האדם ואינו דין שיהיה מונח על השלחן שדומה למזבח שמאריך ימי האדם, דע"כ כתיב לא תניף עליהם ברזל, וע"כ אחר שגמר אכילתו ורוצה לברך בהמ"ז מכסה הסכין, וטעם שני בשם רבינו שמחה לפי שפעם אחד הגיע אחד לברכת בונה ירושלים ונזכר חורבן הבית ותקע סכין בבטנו, וע"כ נהגו לסלקו בשעת ברכה.

מעשה נורא מהרב רבי ישראל נאג'רה

בספר ילקוט יוסף (השכמת הבוקר הערות סימן ב') מביא מעשה נורא מהרב רבי ישראל נאג'רה, בעל מחבר הפיוט "קה רבון עלם", כאשר היה מזמר בקול נעים את הזמר הנזכר היו באים מלאכים מעולם העליון לשמוע הזמר שלו, ומתקבצים על שלחנו כבמזמתי חתן וכלה, ופעם אחת בקיץ ישב בעת סעודת שבת וזימר הזמר הזה, והיה חום גדול, והסיר הכובע העליון וישב בכובע התחתון אדום כמנהג הספרדים, והיו זרועותיו מגולות מפני החום, וקל מן שמיא נפל ברחו לכם מאצל האיש הזה, שממעט בכבוד שמים, שאינו יושב בכבוד על השלחן אשר לפני ה' ותיכף פרחו כולם, והלכו מהשלחן שלו. והאר"י ז"ל היה רואה מביתו את המראה הגדול הזה, ושלח האר"י הק' אליו וגילה לו סודו אשר עבור זה שהסיר כובע העליון, עברו המלאכים מהשלחן שלו, כי שלחן דומה למזבח, ואכילה כמו קרבן, ואין זה כבוד לישב בכובע התחתון לפני קונן, וחרד חרדה גדולה, קישט את עצמו וישב בכבוד וחזר לשורר כבראשונה. ומעת הזאת היה נזהר מלעשות כך, וחזרו מלאכי השרת להתקבל כבתחלה. ובזמן קרוב היה נצרך מנין להאר"י ז"ל לצורך ענין גדול, ולא היו רק ט' מתלמידיו, ואמר רבי חיים ויטאל, כאשר ר' ישראל הנ"ל אדם גדול כזה שהמלאכים הולכים אליו לשמוע הזמר שלו, נשלח לקרוא אותו לצרפו למנין, והשיב האר"י הק' אשר זה בלתי אפשר, כי עדיין יש עליו למעלה רוגז שהסיר הכובע העליון בעת האכילה, כל זה איתא בכתבי האר"י ז"ל.

מנהג הכתב סופר לזרוק פרוסות המוציא

בספר התעוררות התשובה (סי' קעח) הביא שראה אצל אביו ה"כתב סופר" שבשבת ויו"ט בירך על הלחם משנה להוציא המסובין, וזרק להם פרוסות המוציא, ותמה על המנהג הרי זה נגד דין מפורש שאסור לזרוק פת אפילו באופן שאינו נמאס, וז"ל השו"ע (או"ח קעא, א) עושה אדם צרכיו בפת והני מילי דלא ממאס ביה, אבל מידי דממאס ביה לא, הילכך אין מניחין עליו בשר חי, ואין מעבירין עליו כוס מלא, ואין סומכין בו הקערה אם היא מלאה דבר שאם יפול על הפת ימאס, ואין נוטלין הידים ביין בין חי בין מזוג אפילו נטילה שאינה צורך אכילה, ואין זורקין הפת משום בזיון אוכלים. וכשם שאין זורקין את הפת, כך אין זורקין אוכלין הנמאסים ע"י זריקה, אבל מידי דלא ממאס, כגון אגוזים ורימונים וחבושים, שרי, וכתב המשנ"ב (ס"ק ט) שמבואר בב"י ושאר פוסקים דפת חשיבא טפי משאר אוכלין, ובדידיה אסור אפילו אם לא נמאס ע"י זריקה, כגון שזורקו ע"ג מקום נקי, דלזול הוא לפת.

ועי"ש שמיישב הנהגת אביו על פי מה שהראה שם לדעת שיש כמה דמיונות משלחן האדם למזבח, דמה"ט מקפידים להביא מלח לשלחן, כמ"ש הרמ"א (או"ח קסז, ה) וז"ל ומ"מ מצוה להניח על כל שלחן מלח קודם שיבצע, כי השלחן דומה למזבח והאכילה כקרבן, ונאמר על כל קרבנך תקריב מלח (ויקרא ב, יג), וכ"כ בשו"ע (או"ח קפ, ה) שנוהגים לכסות הסכין בשעת בהמ"ז, ומסביר המשנ"ב (ס"ק יא) בשם הב"י ב' טעמים האחד דברזל מקצר ימי האדם ואינו דין שיהיה מונח על השלחן שדומה למזבח, שמאריך ימי האדם, דע"כ כתיב לא תניף עליהם ברזל, וע"כ אחר שגמר אכילתו ורוצה לברך בהמ"ז מכסה הסכין, וטעם שני בשם רבינו

שמחה לפי שפעם אחד הגיע אחד לברכת בונה ירושלים ונזכר חורבן הבית ותקע סכין בבטנו, וע"כ נהגו לסלקו בשעת ברכה, והמאכל דומה לקרבן, ומה שהבעלים אוכלים הוא בבחינת קדשים קלים, וה"מוציא" הוא כנגד האימורים חלק גבוה, והנה מצות האימורים הוא בזריקה כמ"ש הרמב"ם (בית הבחירה ב, יג) וז"ל וכבש היה בנוי לדרומו של מזבח, ארכו שלשים ושתים אמה על רוחב ט"ז אמה והיה אוכל בארץ שלשים אמה מצד המזבח, ופורח ממנה אמה על היסוד ואמה על הסובב, ואויר מעט היה מפסיק בין הכבש למזבח כדי ליתן האיברים למזבח בזריקה, וגובה הכבש תשע אמות פחות פחות עד כנגד המערכה, לכן פרוסת המוציא שהמה בבחינת אימורים זורק אותם, ואין כאן משום בזוי אוכלים, דאדרבה זהו כבודם.

האם יש הבדל בין פת לשאר דברים

עוד יש ללמד זכות על מנהג הנ"ל, דהנה מקור הדין הוא בברכות (ג, ב) תנו רבנן ממשכין יין בצנורות לפני חתן ולפני כלה, וזורקין לפנייהם קליות ואגוזים בימות החמה אבל לא בימות הגשמים, אבל לא גלוסקאות לא בימות החמה ולא בימות הגשמים. ופרש"י שאף בימות החמה הן נמאסין בזריקתן. וכבר העיר עליו הצ"ח שלא היה צריך לזה, דפת אפילו לא ממאסין אין זורקין, כדמוכח מהאי דתניא אף על פי שאין זורקין הפת אבל זורקין את האוכלין ומוקי לה במידי דלא ממאסין, וא"כ פת אפילו לא ממאסין אין זורקין אותו. היינו מההיא דלעיל: תנו רבנן ארבעה דברים נאמרו בפת אין מניחין בשר חי על הפת ... ואין זורקין את הפת וכו', אממר ומר זוטרא ורב אשי כרכו ריפתא בהדי הדדי אייתי לקמיהו תמרי ורמוני שקל מר זוטרא פתק לקמיה דרב אשי דסתנא, אמר ליה לא סבר לה מר להא דתניא אין זורקין את האוכלין, ההיא בפת תניא, והתניא כשם שאין זורקין את הפת כך אין זורקין את האוכלין, אמר ליה והתניא אף על פי שאין זורקין את הפת אבל זורקין את האוכלין, אלא לא קשיא הא במידי דממאסין הא במידי דלא ממאסין. הרי לן שבפת אפילו אינו נמאס אסור לזרקו, וזה פשוט בבחינת שמחלק בין פת לשאר אוכלין.

גם ברמב"ם (ברכות ז, ט) לא מוזכר חילוק בין פת לשאר דברים, ומשמע שגם בפת אין איסור בזריקתו אא"כ נמאס, וז"ל אין מניחין בשר חי על הפת ... ואין זורקין את הפת, ולא את החתיכות ולא את האוכלין שאין להן קליפין, כגון תותים וענבים ותאנים מפני שהן נמאסין, ומותר למשוך את היין בצניורות בבתי חתנים וזורקין לפנייהם קליות ואגוזים בימות החמה אבל לא בימות הגשמים מפני שנמאסין, ואין נוטלין ידיהן ביין בין חי בין מזוג, וכן אין מפסידין שאר אוכלין ומשקין דרך בזוי ובעיטה. וכן הביא הלבוש שיש אומרים שאין זורקין הפת מפני שהוא בזיון לו, אף על פי שאינו נמאס בזריקה זו כגון הזורק לתוך הקערה או על גב המפה, מכל מקום מפני חשיבתו אסור לזורקו שמזלזל בו, ואף על פי שמותר לעשות בו צרכיו שאינן ממאסין אותו אבל זריקה הוי ביזוי טובא ואסור, ויש מתירין אם אינו נמאס בזריקה, ולדבריהם כתב הפסקי תשובות שיש סמך לאלו שאינם מקפידים יותר על פת משאר אוכלים.

להאכיל לבהמה מאכל אדם

(תענית כ, ב) וכל פניא דמעלי שבתא הוה משדר שלוחא לשוקא וכל ירקא דהוה פייש להו לגינאי זבין ליה ושדי ליה לנהרא, וליתביה לעניים, זמנין דסמכא דעתייהו ולא אתו למיזבון, ולשדייה לבהמה קסבר מאכל אדם אין מאכילין לבהמה. פרש"י משום ביזוי אוכלין, ומחזי כבועט בטובה שהשפיע הקדוש ברוך הוא בעולם, א"נ משום דחסה תורה על ממונן של ישראל. ממשך רש"י שזרק לנהר - והולכין למקום אחר, ומוציאין אותם בני אדם ואוכלין אותן, כך שמעתי. ועי' במג"א (ס"ק א) שכתב וז"ל בתענית דף כ' איתא מאכל אדם אין מאכילין אותו לבהמה, פירש"י משום ביזוי אוכלין ומחזי כבועט בטובה שהשפיע הקדוש ברוך הוא בעולם.

ובשו"ת כתב סופר (או"ח סימן לג) מביא דברי המג"א ותמיהה השואל למה אין העולם נזהרים בזה ונותנים פת ומאכלים אחרים לכלבים בהמות ותרנגולים. עי"ש שזן באריכות, ומביא גירסת הרשב"א בתוה"ב בגמ' חולין (דף קיב) "קסבר" מאכיל אדם אסור להאכיל וכו', א"כ משמע שאינו להלכה.

ומביא ראיה מהגמ' בביצה (ו, ב) דמותר להאכיל לבהמתו מאכל הראוי לאדם. דעשה אביי קו"ח "השתא מוכן לאדם לא הוי מוכן לכלבים, מוכן לכלבים הוי מוכן לאדם", ואי ס"ל כר"ה דאסור להאכיל לבהמה מה שראויה לאדם, מה קו"ח הוא בוודאי מוכן לאדם א"מ לכלבים משום דאסור להאכיל לכלבים, משא"כ מוכן לכלבים הוי מוכן לאדם דשרי, אלא ע"כ דס"ל לאביי דמותר לישראל מותר להאכיל לבהמתו.

ובסוף התשובה כתב שבמחצית השקל כתב דהעולם סומכים על פירוש השני של רש"י בתענית דליכא איסור כלל, והרוצה לסמוך יבוא ויסמוך וחזי מה עמא דבר, ואין פוצה פה ודובר דבר. אבל עיי"ש במחצה"ש שכתב וז"ל ולפירוש זה האחרון (של רש"י) אם אין לו דבר אחר להאכיל לבהמתו כי אם מאכל אדם שרי, ואפשר על זה סומכים העולם שנותנים לתרנגולים לאכול פת הראוי למאכל אדם, א"כ אין ההיתר אלא אם אין לו מאכל לבהמה, אבל אם יש לו דברים מיוחדים לבהמתו אין הית להאכילם מאל אדם. ועיי' במשנ"ב (ס"ק יא) שהא"ר מסתפק אם הלכה כר"ה בזה, ובשעה"צ (ס"ק יג) מביא שהמגן גבורים מצדד להקל בעיקר הדין כהאליה רבה. ועל מש"כ במחצית השקל להקל אם אין לו דבר אחר להאכיל כ"א מאכל אדם, דסומכין אתי' השני של רש"י כתב השעה"צ שאפילו ללישנא קמא שרי בכהאי גוונא.

בהמה שלו

ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סי' מה) כתב שמותר להאכיל לעופות שלו, וכ"כ בשו"ע (או"ח שכא, יב) שמותר לפרר לחם לפני התרנגולים. וכן משמע בשו"ע (או"ח שכד, ו) שכתוב מחתכין דלועין לפני בהמה, ובלבד שנתלשו מאתמול, אע"ג דלועין הוי מאכל אדם.

שבת שירה

וכתב המשנ"ב (שכד, לא) דיש נוהגין ליתן חטים לפני עופות בשבת שירה, ואינו נכון שהרי אין מזונותן עליך. משמע שאין בזה משום האיסור לתת מאכל אדם לבהמה, ושם לא מדובר בציפורים שלו. ואולי סומך על הא"ר המגן גיבורי. וי"א דסומך על מש"כ בשעה"צ (ס"ק כ) דהנה כתוב בשו"ע (סעיף ה) שהזורקים חטים לפני חתנים, צריך ליזהר שלא יזרקו אלא במקום נקי וגם יכבדו אותו משם, כדי שלא ידרסו עליהם. וכתב השעה"צ שהב"י כתב שלא נהגו כן, ומביא מש"כ בשטמ"ק דיש אומרים דחטים לא חשיבי אוכל לגבי הא מילתא, ואפשר שזהו טעם המנהג, אבל צ"ע מה שמסיים בשעה"צ "ועיין תענית כ' ע"ב במעשה דרב הונא".

בל תשחית בפת פלטר

המנח"י (שם) נשאל ממי שנסע מפאריס ללונדון ונשאר בידו פת עכו"ם, שבפאריס כמעט אי אפשר להשיג פת ישראל, האם כדאי הוא לאכול בלונדון רק פת ישראל, אם עיי"ז ילך פת עכו"ם לאיבוד.

והשיב שאינו כדאי לימנע מלאכול רק פת ישראל כדי שלא יבא לזרוק הפת עכו"ם. עיי"ש שמאריך בכל איסור בל תשחית וכתב לחודש דלא שייך איסור השחית אלא בעושה מעשה השחית בידים, וכלשון הרמב"ם, ומאבד מאכלות דרך השחית, אבל לא בשב ואל תעשה, שאינו אוכל ועיי"ז גורם שיתעפשו המאכלים מעצמן.

ומוכיח כדבריו דאל"כ יוקשה על כל איסור דרבנן, האיך יש ביד חכמים לאסור איסור על אוכל, הלא עיי"ז מביאים את הנאסר לידי הפסד, ויש בזה משום בל תשחית, וביו"ד (סוס"י ש"נ) נפסק שאסור לגרום לאוכלין שיאסרו בהנאה, משום איסור בל תשחית. אבל דוחה הראיה משום דעדיין מאיסור חמץ בפסח, היכא דהוי רק מדרבנן, דמחויב לשרוף ולאבד בידים, האיך יכולים לגזור לעבור איסור בל תשחית בידים, ותל' על פי הא דאיתא במס' מדות (פ"ב) דמי שהוא ישן חובטו במקל, ורשות היה בידו לשרוף את כסותו, וכתב עיי"ז בתוס' הרא"ש איך שרי לשרוף דהלא עובר על בל תשחית, ותל' משום דהפקר ב"ד הפקר, הרי דגם לענין בל תשחית מהני הא דהפקר ב"ד הפקר. אבל עצם דברי הרא"ש צ"ע, ובשו"ת שואל ומשיב (מהדורא רביעאה סי' כ"ח) האריך ליישב דבריו. וי"ל שסברא זו קיים בכל איסור דרבנן, א"כ אין ראייה מאיסורי דרבנן ליסוד הנ"ל. אך כתב שבאמת לא רק באיסור דרבנן אין בל תשחית, אלא מציינו כמה חומרות שהחמירו על עצמן מחומרא בעלמא, אשר קשה עיי"ז לומר הפקר ב"ד, ובכל זאת לא חוששים מבל תשחית, ועיי"כ דבשו"ת לא שייך בל תשחית.

לצורך האדם

כתב המג"א (בהקדמתו לסימן) שאין איסור בזוי אוכלין כשהוא לצורך האדם. ומביא ראייה מההיא דשבת (דף קח) דשורה פת ביין ומניחה על גבי העין, ש"מ אפילו מידי דממאיס אם עושה לרפואה שרי. עוד כתב שמוכח בגמ' בכמה דוכתי דשרי לזלף הקרקע ביין, ולעשות ממנו משרה וכבושה ולסוך הגוף ביין אפילו שלא לרפואה, וטעמא כמ"ש הרמב"ם (ברכות ז, ט) שאין מפסידין האוכלין דרך בזוי ובעיטה, משמע דדבר שהוא

צורך האדם ליכא בזוי ובעיטה. ומה"ט נוטלין לידיים במשקין אי ליכא מים וכמ"ש סי' ק"ס סי"ב. עוד כתב המג"א (ס"ק א) וז"ל איתא בשבת (דף נ) דאסור לפצוע זתים אפילו כוונתו למתוקי פירא מפני שנמאסים ע"י כך, והרי"ף פירש שמירי שרוצה ליטול בו ידיו, ומשום זה נמאסין ואסור, (וקשה מהנ"ל שמותר לצורכו, תי' המג"א) דאפשר ליטול בבורית, ולפי"ז אם אין לו בורית יהיה מותר לפצוע הזיתים, וצ"ע.

ועי' במשנ"ב (ס"ק ד) שדבר שהוא צורך האדם, ודרך העולם לעשות בהאוכל צורך זה, שרי. וכתב בביה"ל שכן מוכח מסוגיא דמהו לפצוע זיתים, שאסרו חז"ל, ואף דהמ"א תירץ משום דאפשר בבורית, הוא דחוק דהא מותר אדם לסוך בשמן ולא אסרינן משום דאפשר בבורית, וע"כ דמשום שדרך העולם כן שרי, משא"כ בפציעת זיתים, אף שיש בתוכן שמן אין דרך העולם לסוך בפירות. ולפי כל זה אין לנו מקור לדברי המ"א דדבר שהוא צורך האדם לית ביה משום הפסד אוכלין, ואדרבה המעיין בדברי הפוסקים בסימן זה יראה דאסור ליטול ידים במשקה משום הפסד אוכלין, ולא בשופטני עסקינן דיטול במשקה היכא דיש לו מים, וע"כ דכל היכא דאין דרך העולם לעשות כן יש בו משום הפסד אוכלין בכל גווני. ומה שהביא מהרמב"ם דלא אסור הפסד אוכלין כ"א דרך ביזוי ובעיטה, המעיין שם יראה דנט"י וכה"ג שהאוכלין נפסד מקרי דרך ביזוי ובעיטה.

והנה נפסק בשו"ע (או"ח קפא, ט) שמים אחרונים נוטלים בכל מיני משקים, וכתב המשנ"ב (ס"ק כא) אפילו בשמן ודבש וחלב, חוץ מייני מפני חשיבותו. ומכאן הקשו על הביה"ל שכתב שדווקא היכא שדרך בני אדם להשתמש באוכלין מותר, וכאן הרי אין הדרך ליטול ידים בחלב ודבש.

ניקוי כתמים ע"י מי לימון

בשו"ת אבני ישפה (או"ח סי' לד) נשאל האם מותר לנקות כתמים שעל הידים במי לימון, והשיב דלא מיבעי לפי המשנ"ב שמותר, שהרי הדרך הוא לנקות כתמים במי לימון, אלא אפילו לפי המג"א שאינו מותר א"כ אין כאן בורית, כאן מותר, שהרי הדרך הכי יעיל לנקות הכתמים הוא ע"י המי לימון, א"כ לא נחשב שיש לו עצה בבורית.

עשיית דבק מקמח ומים

עוד נשאל האם מותר לעשות דבק מקמח ומים, ומביא שם מהבן איש חי (בחוקותי דין טו) שאסור לגבול עיסה של קמח כדי לתחוב בתוכו ענפים. ותמה עליו הרי מצינו בחז"ל (פסחים מב, ב) שמשתמשים בקמח כדי לדבק, כמו שפרש"י שעושים דבק להדביק העורות. וכן איתא התם (מג, א) שבנות עשירות טופלות אותן בסולת, ודוחק לומר שמירי בקמח שאינו ראוי לאכילה. ותי' שאולי יודה הבן איש חי שמותר לעשות דבק שכן דרך העולם, וגם שהוא צורך האדם. ורק שם כדי להדביק הענפים היה אפשר להניחם בכי. וכתב שגם בימינו שניתן לקנות דבק שאינו עשוי מקמח בכל אופן מותר כי הדבק האחר יקר מאוד ונקרא א"א בדבר אחר. ולענ"ד היום דבק הוא מאוד זול, וגם בוודאי שאין דרך ה"עולם" לעשות דבק מקמח ומים, א"כ אין היתר לעשותו מקמח ומים.

עשיית דברי נוי מאוכל

עוד דן שם לענין אלו האנשים שלוקחים תפוח אדמה וחותכים ממנו צורות שונות, ואח"כ טובלים החתיכות בצבע למאן יעמדו לנוי. ופסק לאסור שאע"פ ש"נוי" נחשב צורך האדם, אבל אפשר לעשות הנוי מעצים ואבנים ולא צריך דווקא מאוכל.

ויש לדון על אלה שעושים כל מיני צורות מפירות וירקות להגיש בסעודת בר מצוה או שבע ברכות, האם יש בזה משום בזוי אוכלים ובל תשחית. גם יש לדון על הילדים שעושים כל מיני "מלאכות" באוכל, כגון שעושים מעיסה "חלות" קטנות וכדומה ומורחים אותם ב"שאלאק", ועושים מזה "סדר הפרשת חלה", האם יש כן משום בל תשחית ובזוי אוכלין. ונראה שמותר דפה אין תחליף שכך הוא רוצה ליפה את השלחן, א"כ לפי המ"א מותר משום דהוי צורך האדם. ולפי הביה"ל י"ל שזה "דרך העולם". אלא דעדיין יש לפקפק שהרי כשחותכים הפירות וירקות בצורות של פרחים וציפורים וכדומה, נשאר הרבה "שאריות" בצורה שא"א כבר להגיש אותם בצורה מכובדת, ומשום כך רוב הפעמים הם נשלכים לפח האשפה, ואולי יש בזה משום בל תשחית.

זריקת סוכריות לפני החתן

ועל הא דכתב המחבר שמותר לזרוק אגוזים שאינם נמאסים, כתב המשנ"ב (ס"ק כא) שאע"פ שאגוזין יש להם קליפה ואין האוכל שבתוכן נמאס, מ"מ בימות הגשמים שיש רפש וטיט ומתלכלכין שם נמאסין להגביהן ואיכא הפסד אוכלין. עוד כתב שיש מקומות שהנהיגו כהיום לזרוק צמוקין לפני החתן בשבת שלפני חתונתו בשעה שקורין אותו למפטיר, ולא יפה הם עושין שרכין הם ונמאסין על יד זה. ולכן אין לזרוק סוכריות אא"כ הם עטופים בנייר או פלסטיק.

[דרך אגב רואים שהמשנ"ב לא הפריע לו עצם המנהג, אע"פ שזורקין בביהכ"נ והיה אפשר לומר שיש בזה משום בזוי ביהכ"נ, וצ"ע.]

בל תשחית

כתב הרמב"ם (ספה"מ ל"ת נוז) וז"ל והמצוה הנ"ז היא שהזהירנו מהשחית האילנות כשנצור על עיר כדי להצר לאנשיה ולהכאיב לבבם, והוא אמרו יתעלה "לא תשחית את עצה כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות". וכן כל הפסד נכנס תחת לאו זה כגון מי שישרוף בגד לריק או ישבר כלי לריק, גם כן הנה הוא עובר משום לא תשחית ולוקה. וכן פסק הרמב"ם ביד החזקה (מלכים ו, ח) וז"ל אין קוצצין אילני מאכל שחוץ למדינה, ואין מונעין מהם אמת המים כדי שייבשו, שנאמר לא תשחית את עצה, וכל הקוצץ לוקה. ולא במצור בלבד אלא בכל מקום כל הקוצץ אילן מאכל דרך השחתה לוקה, אבל קוצצין אותו אם היה מזיק אילנות אחרים, או מפני שמזיק בשדה אחרים, או מפני שדמיו יקרים, לא אסרה תורה אלא דרך השחתה.

בל תשחית במקום כבוד מלכות

הנה בעבודה זרה (יא, א) איתא שורפין על המלכים ואין בו משום דרכי האמורי, עוקרין על המלכים ואין בו משום דרכי האמורי. ובתוס' שם (ד"ה עוקרין) הקשו, וא"ת ואמאי לא פריך והאיכא צער בעלי חיים כדפריך (לקמן דף יג) גבי נושא ונותן בשוק של עבודת כוכבים, דבשלמא משום בל תשחית ליכא, דכיון דלכבודו של מלך עושין כן אין כאן השחתה, אלא הוי כמו תכריכין של מאה מנה, אלא צער בעלי חיים איך הותר, ותירצו דשאני כבוד המלך שהוא כבוד לכל ישראל, ואתי כבוד רבים ודחי צער בעלי חיים עכ"ל. מבואר בדבריהם דמצד בל תשחית כיון דלכבודו של מלך הוא, אין כאן השחתה כלל, ורק מצד צער בעלי חיים הוא דנתקשו דסוף כל סוף הא ודאי איכא צער בע"ח, אע"פ שעושהו לכבודו של מלך, אלא שתירצו דמ"מ אתי כבוד מלך ודחי צער בע"ח.

מיהו עיין בתוס' למס' בבא מציעא (לב, ב ד"ה מדברי שניהם), שג"כ הקשו קושיא זו, דאי צער בע"ח דאורייתא אמאי עוקרין על המלכים, והאיכא צער בע"ח, אך בתירוצם שם מבואר הבנה אחרת, שתירצו דמשום דכבוד מלך ונשיא עדיף כמו בל תשחית דנדה מפני כבודם כו' ע"ש. הרי בדבריהם אלו מבואר שנקטו שאף מצד בל תשחית שפיר יש כאן השחתה, והיה צריך לעבור על הלאו דבל תשחית, אלא דמהני הסברא דאתי כבוד מלך ודחי בל תשחית, כי היכי דנקטינן הכי לענין צער בע"ח. וצריך לדעת שורש מחלוקתן במה תלי.

מחלוקת רמב"ם ורמב"ן בגדר בל תשחית

והנה בעיקר האיסור דבל תשחית יעויין ברמב"ם בספר המצוות (הנ"ל) שכתב וז"ל, שהזהירנו מהשחית באילנות כשנצור על עיר כדי להצר לאנשיה ולהכאיב לבם, הוא אמרו יתעלה לא תשחית את עצה, וכן הפסד נכנס תחת לאו זה כגון מי שישרוף בגד או ישבור כלי, גם כן עובר משום לא תשחית ולוקה, ואמר אזהרתיה מהכא כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות, וכבר נתבאר משפטי מצוה זו בב"ק ובב"ב עכ"ל. הרמב"ן בהשגותיו על ספה"מ (מצוות ששכח אותן הרב מ"ע ו) חולק על הרמב"ם וסובר שכל האיסור להשחית האילנות כשנצור על עיר הוא רק כשנצור על עיר לתפשה, שנצטוינו לחמול עליה כאשר נחמול על שלנו אולי נכבוש אותה, אבל בצאתנו על ארץ אויב נשחית ונחבל כל עץ טוב, וכן בימי המצור להצר לאנשי העיר בהשחתת האילנות שלא יחיו מהם פירוש כדי להכניע אותם במלחמתם, כל זה מותר, ולא אסרה תורה אלא השחתה בחנם עכ"ל. הנה מבואר ברמב"ן שכל שיש איזה תועלת בהשחתת האילנות, כמו להצר לאנשיה ולהכניע לבם, ג"כ נפיק

מכלל כל תשחית, אבל בדברי הרמב"ם מבואר שגם כשמשחית כדי להצטרף לאנשיה ולהכניע לבם שיש בזה תועלת להכניעם במלחמה, ג"כ אסור מטעם כל תשחית.

ויש לעיין בדעת הרמב"ם, דהנה בהלכות מלכים (פ"ו ה"ח) כתב אין קוצצין אילני מאכל שחויץ למדינה ... כל הקוצץ אילן מאכל דרך השחתה לוקה, אבל קוצצין אותו אם היה מזיק אילנות אחרים, או מפני שמזיק בשדה אחרים, או מפני שדמיו יקרים, לא אסרה תורה אלא דרך השחתה, עכ"ל. הרי מבואר בדבריו שאע"פ שהוא קוצץ ומשחית האילן, מ"מ מאחר שיש בזה תועלת שפיר דמי ואין בזה משום כל תשחית, א"כ כמו כן בקוצץ ומשחית להכניע לב האויב נמי נימא דיחשב תועלת ולא יעבור על כל תשחית. אך צריך לחלק, דבהיהיא שקוצץ מפני שמזיק האילנות וכו', הרי אין מטרתו כלל לשם השחתה, רק לשם הצלה של אילנות אחרות וכדומה, לכן אין בזה איסור דכל תשחית, משא"כ בקוצץ אילנות כשנצור על עיר כדי להצטרף לאנשיה, נהי נמי שיש לו תועלת בההשחתה זו, אבל כל עיקר מטרתו הוא אך לשם השחתה, כי זאת היא לו התועלת במה שמשחית עצמה להכניע לבב אנשי העיר, ובזה סובר הרמב"ם דשפיר הוי בכלל האיסור דכל תשחית. ויש להגדיר החילוק בסגנון אחר, דאם מצד עצם המעשה הוי השחתה אפילו אם יש מזה תועלת אסור, ורק אם יש תועלת מצד עצם המעשה אז מודה הרמב"ם.

הרמב"ם חולק וסובר שאפילו בכה"ג לא הוה בכלל האזהרה, כי סו"ס הרי יש לו בזה תועלת, ורק בהשחתה חנם, היינו בלי שום תועלת וסיבה בהא אסרה תורה.

ומעתה נראה דבהכי נחלקו ג"כ התוס' בע"ז והתוס' בב"מ, דהרי בהך דעוקרין על המלכים נראה שהוא דומה ממש לההיא דקוצץ אילנות כדי להצטרף לאנשי העיר, שמצד אחד הרי אין זה השחתה בחנם כי אם לתועלת לכבוד המלך, אך מאידך הא סו"ס עיקר מטרתו היא לשם השחתה, כי זהו כבוד המלך לשרוף כלי תשמישו ולעקור סוסו שלא ישתמשו בהם אחר, ולפי זה איכא למימר דהתוס' בעבו"ז סברי כהרמב"ם דכל שלא הוי השחתה בחנם, והיינו שיש איזה שהוא תועלת תו לא הוי בכלל כל תשחית, וממילא ה"נ בעוקרין על המלכים הרי שפיר יש לו בזה תועלת, דעביד לכבוד המלך ואיננו השחתה בחנם בעלמא, לכן נקטו בלשונם "דכיון דלכבודו של מלך עושין כן אין כאן השחתה". אבל התוס' בב"מ ס"ל כהרמב"ם שכל שמטרתו הוא לשם השחתה, אזי אע"פ שיש לו בההשחתה תועלת, הרי הוא שפיר בכלל האזהרה, לכן הוצרכו להגיע לסברה של דחיה ודוק.

כל תשחית בשאר הפצים

בשו"ת נוב"י (תנינא יו"ד סימן י) רצה לעשות מחלוקת בין התוס' בב"מ והרמב"ם בענין אי כל תשחית נוהג מדאורייתא בשאר דברים מלבד קציצת אילנות. דהנה התוס' הקשו דאיך עוקרין על המלכים למ"ד צער בע"ח דאורייתא, ותיצו משום כבוד מלך עדיף כמו כל תשחית דנדה מפני כבודו כו', ומבואר ממה שדימו איסור צער בע"ח לבל תשחית, דסברי דאיסור זה הוא מדאורייתא בכל דבר. ואילו הרמב"ם בהלכות מלכים הנ"ל הביא הדין אין קוצצין אילני מאכל כו', וכל הקוצץ לוקה ולא במצור לכד, אלא כל הקוצץ אילן מאכל דרך השחתה לוקה, ובה"ל י' כתב ולא אילנות בלבד אלא כל המשבר כלים וקורע בגדים והורס בנין וסותר מעין ומאבד מאכלות דרך השחתה עובר על כל תשחית, ואינו לוקה אלא מכות מרדות מדבריהם. הרי שבשאר דברים נקט הרמב"ם שאינו לוקה אלא מכות מרדות, והבין הנוב"י משום שס"ל ששאר השחתות הוא רק מדבריהן.

אלא דיש לעיין בזה, דהרי בדברי הרמב"ם בספר המצוות הנ"ל מפורש שכל הפסד נכנס תחת לאו זה, כגון מי שישרוף בגד לריק או ישבור כלי ג"כ עובר משום לא תשחית ולוקה, ואמר אזהרתיה מהכא כי ממנו תאכל גו' ע"ש, וסתמא כפירושו דלוקה מן התורה כמו קוצץ אילנות. וגם לשון הרמב"ם בהלכות מלכים הנ"ל משמע נמי דעיקר האיסור עובר מן התורה, רק שסובר הרמב"ם שמ"מ אינו לוקה.

ויתכן בזה סברא אחרת, והיא משום דלא מפורש בקרא רק אתיא מדרשא, וכד' הרמב"ם (שורש ב) דכל דאתיא מ"ג מידות מקרי דברי סופרים ועדיין צריך עיון.

דברי החינוך באיסור כל תשחית

נכון לסיים דברינו בלשונו הזהב של החינוך (מצוה תקכ"ט), וז"ל וזהו דרך חסידים ואנשי מעשה, אוהבים שלום ושמחים בטוב הבריות ומקרבים אותם לתורה, ולא יאבדו אפילו גרגר של חרדל בעולם, ויצר עליהם בכל אבדון והשחחה שיראו, ואם יוכלו להציל יצילו כל דבר מהשחית בכל כוחם, לא כן הרשעים אחיהם של מזיקין, שמחים בהשחחת עולם והמה משחיתים, במדה שאדם מודד, בה מודדין לו, כלומר בה הוא נדבק לעולם, כענין שכתוב (משלי יז, ה) שמח לאד לא ינקה רע, והחפץ בטוב ושמח בו, נפשו בטוב תלין לעולם, זה ידוע ומפורסם.